

Bakalářská práce

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

HISTORIE TŘEBÍČSKÉ ŽIDOVSKÉ OBCE

Vedoucí práce: PhDr. Jan Samohýl, Th.D.

Autor práce: Renáta Kračmarová

Studijní obor: Humanistika

Ročník: pátý

2011

Bakalářská práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum: 14. 4. 2011

Podpis studenta

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Janu Samohýlovi, Th.D.za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Historie Židů na Moravě.....	8
2. Historie Třebíče	11
3. Historie Židů v Třebíči	12
3.1. Soužití Židů s trebičskými obyvateli	14
4. GHETTO	17
4.1. Vývoj ghetta.....	17
4.1.1. 1556-1618	18
4.1.2. 1618-1654	19
4.1.3. 1654-1724	21
4.1.4. 1723-1850	22
4.2. Formální zánik ghetta	23
4.3. Architektonická tvářnost ghetta	24
4.3.1. Domy a domovní díly	25
4.3.2. Kondominia	25
4.3.3. Funkční členění domů.....	26
5. Způsob obživy.....	27
5.1. Řemesla a obchod	27
6. Stavby židovské obce.....	30
6.1. Synagogy	30
6.1.1 Přední synagoga.....	31
6.1.2 Zadní synagoga	32
6.2. Židovský hřbitov	34
6.3. Židovské muzeum.....	35
Závěr	38
Seznam použitých literatur	39
Seznam příloh	41
Přílohy.....	42
Abstrakt.....	48

Úvod

Třebíčská židovská čtvrť je jedním ze světově nejvýznamnějších dokladů židovské kultury. Svým vzezřením přímo láká k hlubšímu poznání její historie. Prostudovala jsem si několik regionálních publikací o Židech na Moravě a především o židovské obci v Třebíči.

Mnoho informací jsem získala návštěvou archivu v Třebíči a v Moravských Budějovicích. Nechala jsem se jimi inspirovat a dle jejich vzoru a navíc výkladu ochotných pracovníků, jsem je nadále zpracovávala.

Odlišnosti v historickém vývoji jednotlivých korunních zemí českého státu s sebou nesly i některé odlišnosti v postavení jednotlivých židovských obcí., přičemž vynikly některé specifické rysy ve vývoji židovských obcí na Moravě oproti situaci v Čechách.

Právě to se týká i samotné Třebíče, respektive židovské čtvrti.

Cílem mé práce bylo popisovat co možná nejdůsledněji proces utváření židovského sídliště. Ocitalo se doslova obklopeno starší křesťanskou vesnicí, původní služebnou vsí benediktinského kláštera. Bude možno sledovat proměny židovského obyvatelstva z vesnických poddaných na městske a jejich odloučení od zbytku křesťanských sousedů Podklášteří. Nezůstanou opomenuty otázky vztahující se ke stavu bydlení, jeho kultury, či celkového způsobu života, jako např. vzájemné sousedské vztahy apod., neboť spolu vyjmenované věci úzce souvisí a tvoří tak neoddělitelný celek.

První kapitolu zaměřuji na všeobecné dějiny Židů na Moravě. Jedná se o počátky osidlování na moravském území. Z počátku bylo jejich soužití poklidné, měli svobodný výběr místa pobytu. Až později se začaly vztahy přiosťřovat. Zároveň jsou zde naznačeny specifické rozdíly židovských obcí v Čechách a na Moravě.

Nezbytnou část mé práce by měla tvořit alespoň kratičká zmínka o vzniku Třebíče a několik bodů v její celé historii.

V další části se budeme dozvídat konkrétnější informace o usazování Židů v Třebíči. Budeme moci sledovat vztahy různých panovníků vůči nim. Židé byli víceméně vždy trpěným elementem jejich situace se měnila v závislosti na toleranci vrchnosti.

Navazující část se zaměřuje na vztahy mezi jednotlivými obyvateli Podklášteří. Braly na sebe během několika desetiletí rozličnou podobu. Z počátku poklidné vztahy

vystřídaly různé bariéry ekonomicko- sociální, tvořící se v perspektivách historického času. Jevily se obtížněji překročitelné než samy odlišnosti etnické či jazykové.

Docházíme ke stěžejní části práce. Popisuje postupné vytváření židovské čtvrti, vzniku pozdějšího ghetta. Postupné oddělování od křesťanských obyvatel se dělo za „pomoci“ vrchnosti, kterým Židé poskytovali finance. Díky tomu měli možnost zakládat a provozovat různé krámy, díky čemuž docházelo k oprošťování od zemědělské půdy a vesnického způsobu života. Snažila jsem se zachytit zdlouhavý vývoj ghetta během několika století.

Součástí kapitoly je navíc celkový vzhled ghetta a jeho jednotlivých domů. Bytové části tvořily složité architektonické stavby a komplikované vztahy uvnitř židovských domů.

Nezbytnou součástí každého společenství byl a nadále i je způsob obživy. Pro židovské obyvatele na Podklášteří to bylo zprvu nevyhnutelné zemědělství, posléze převládala řemesla a nakonec i obchodnictví.

Důležitou součástí židovského společenství jsou místa, kde se mohou scházet ke společným modlitbám, rituálním úkonům jako jsou synagogy a nepostradatelný přirozeně zůstává i židovský hřbitov. Dále centrum náboženské vzdělanosti- škola a další.

V neposlední řadě se má práce věnuje nově otevřenému židovskému muzeu, která dává návštěvníkům tušit historii způsobu života obyvatel v domech na bývalém Podklášteří. Popis se drží struktury a popisu dle odborného výkladu během návštěvy expozice.

Ve své práci vycházím dle poskytnutých materiálů z archivu- tištěných sborníků a z knihy od Rudolfa Fišera, Třebíč, Osudy židovských domů.

1. Historie Židů na Moravě

V historii naší země sehrálo židovské obyvatelstvo významnou roli. Po dlouhá staletí byli diskriminováni a utlačováni. Často byli vystavováni ponižujícím příkazům vrchnosti, přesto si dokázalo uchovat svoji kulturu, náboženství a nadále jim vzkvétalo. I s ohledem na pohnutou historii se mnoho Židů zapsalo svými úspěchy do podvědomí celého světa. Po občanském zrovnoprávnění vyniklo mnoho židovských jedinců ve vědě, politice, technice, umění a v mnoha dalších oblastech společenského života.

Počáteční postavení Židů na našem území bylo příznivé, mohli si sami volně určit místo pobytu, vlastnit půdu a vykonávat různá povolání.

První zmínky o nich se dochovaly dle Raffelstättenské smlouvy z let 903-906 o placení cla a již v 11. století jsou zmínky o jejich výskytu např. v Boskovicích, Prostějově a Mikulově.¹ Stejnou informaci potvrzují dochované náhrobní kameny.

Tomáš Pěkný zmiňuje Kosmovu kroniku, která ve svých textech uvádí rok 1067, se kterým je spjat příběh židovského zakladatele hradu Podivína u Břeclavi nebo rok 1091 a vznik židovské komunity v Brně.²

Dále byli Židé v Jihlavě, Hradišti, Olomouci. Také ve Znojmě, kde je jejich výskyt doložen k roku 1260, na náhrobcích jsou pak data kolem roku 1334. Nejznámější židovské osídlení bylo v Brně.³

Ve 13. století se Židé stali „svobodnými otroky“, neboť byli panovníkovi *servi camerae regis*, čímž podléhali výlučně vladaři.

Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II. vyšla v platnost pro brněnské Židy a okolí v roce 1268.⁴

Situace se dramaticky změnila za Albrechta II. Habsburského, který v roce 1426 vypověděl Židy z Jihlavy, jeho syn Ladislav Pohrobek zašel ve své nenávisti vůči Židům ještě dál a v roce 1454 museli židovští obyvatelé opustit všechna moravská královská města.⁵

¹ Srov. Jenerál, E. *Moravskobudějovičtí židé*, s. 7.

² Viz. Pěkný, T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 25.

³ Srov. Jenerál, E. *Moravskobudějovičtí židé*, s. 8.

⁴ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 32.

⁵ Srov. Marada, M. *Židovské obce na Moravě*, s. 8.

Na Moravě se pak usazovali od 15. století v poddanských městech, kde později vznikaly židovské obce. Výjimku tvořila jihozápadní Morava, kde se o dvě století později usazovali také na vesnicích a vznikaly vesnické židovské obce stejně jak to bylo obvyklé s v sousedních Čechách

První polovina 16. století za vlády Ferdinanda I. byla ve znamení početního růstu obyvatel židovských obcí a s tím i pronikání do obchodnické činnosti a řemeslné výroby, čímž docházelo ke střetům s křesťanskou konkurencí.

Opět proběhlo úsilí o vypuzení Židů z Čech (1541) a Moravy (1543), ovšem na Moravě zůstalo toto nařízení v podstatě, až na malé výjimky, bez ohlasu, neboť zde již Židé měli svou významnou pozici v ekonomice feudálů a tím pro něj byli výborným finančním zdrojem.⁶ Onou výjimkou byly například Moravské Budějovice v roce 1557.⁷

V roce 1680 zažívá Mikulov příliv židovských přistěhovalců, kteří byli vypovězeni z Vídně Leopoldem II., Mikulov se tak stal druhou nejpočetnější židovskou obcí v českých zemích až do poloviny 19. století.⁸

Za Karla VI. se Židé vrátili do středověkých poměrů, což dokazoval jeho nehumánní přístup.

Pověstný familiantský zákon, stanovení tzv. *numerus clausu* a translokaci Židů z let 1726-1727, který zabraňoval přirozenému rozvíjení života, vše jen potvrzoval. Podle T. Pěkného byl pro Moravu početně omezen na 5 106 familiantských míst.⁹

Marie Terezie vypovídá v letech 1744-1745 Židy z Čech a Moravy (1745), ale po pár měsících bylo toto prohlášení odvoláno z ekonomických a společenských důvodů. Roku 1747 bylo povoleno obchodovat na předměstí královských měst a o rok později jim byl umožněn přístup do královských měst Brna a Olomouce.¹⁰

Ovšem celková tereziánská doba neznačila pro židovské obyvatele Moravy a Čech nic výjimečného, panovnice je spíše trpěla jako nutné zlo. Až nástup nového panovníka Josefa II. pro ně znamenal určité zmírnění zavedených nepříjemných povinností. Byly jim dány úlevy z nejtíživějších daní, měli přístup k dalším povoláním nebo možnost studia na středních a vysokých školách, dále byla zavedena povinná základní školní docházka s výukou v německém jazyce. Germanizace byla patrná především mezi

⁶ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 32.

⁷ Srov. Fišer, R., Nováčková, E.; Sejbal, J. *Dějiny Moravských Budějovic*, s. 77.

⁸ Srov. Marada, M. *Židovské obce na Moravě*, s. 10.

⁹ Srov. Pěkný T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 95.

¹⁰ Srov. Smutný B. *Židovské obce na Moravě*, s. 14-22.

moravskými Židy, neboť zde žili v uzavřených komunitách, čímž se lépe dodržoval jejich německo - židovský dialekt, neboli *jidiš*.

Revoluční období z let 1848–1849 přineslo změny v právním postavení židovského obyvatelstva, které jim umožnily volnost pohybu, výběru zaměstnání, uzavírání manželství a mnoho dalšího, ale k úplnému zrovnoprávnění dochází až v roce 1867.¹¹

Od druhé poloviny 19. století vznikají na Moravě politické obce. V 50. a 60. letech reprezentovaly politické a náboženské záležitosti svých obyvatel. V 70. a 80. letech byla předmětem politických a vlasteneckých nepokojů, neboť tyto obce úřadovaly v německém jazyce ještě před první světovou válkou (75% židovských moravských obyvatel udávalo jako mateřský jazyk němčinu).¹²

Rostoucí židovský vliv v jednotlivých složkách společenského postavení vyvolávalo řadu vyhrcovaných sociálních problémů, které vedly koncem 19. století k řadě pogromů. Na Moravě byly Židé terčem útoků z německé i české strany. Vznik ČSR přinesla stejná práva všem. Dvě desetiletí od vzniku československé státní a jejich postupné asimilace a integrace přerušila a ukončila okupace českých zemí nacistickým Německem, kdy roku 1942 byla zahájena realizace tzv. konečného řešení židovské otázky a jejich následný transport do vyhlazovacích táborů. Poválečná emigrace a přirozený pokles židovského obyvatelstva vedlo k oslabení židovské komunity. Dnes působí na Moravě tři židovské obce a to v Brně, Olomouci a Ostravě.

¹¹ Srov. Marada, M. *Židovské obce na Moravě*, s. 10-11.

¹² Tamtéž, s. 11.

2. Historie Třebíče

V roce 1101 založili Přemyslovci Oldřich a Litolt klášter benediktinů s úmyslem spolehlivého opevnění a koloniálního střediska¹³, či rodového pohřebního místa.¹⁴ Tato středověká pevnost měla silný vliv na rozvoj samotného místa i jeho okolí a je zároveň považována za prvopočátek historie samotné Třebíče. Klášter výborně prosperoval a již ve 12. století byla vystavena románsko-gotická bazilika sv. Prokopa.¹⁵

Vůbec první zmínku o městě Třebíč se dozvídáme z listiny opata Martina. Je v ní uvedeno jméno biskupa Heřmana, jako lokátora města. Budoucí město založil na málo osídleném místě. Situováno bylo mezi osadami Stařečka, Jejkov a Horka. Řeka Jihlava tvořila severní hranici města- na levém břehu bylo Podklášteří, služebná ves kláštera.¹⁶

V roce 1335 udělil markrabě Karel (budoucí císař Karel IV.) Třebíči městská práva po vzoru královského města Znojma. Po smrti Karla IV. byl klášter a město obsazen husity až do roku 1435. V roce 1461 zde zavedl Ladislav Pohrobek právo mílové.¹⁷

V roce 1468 bylo město dobyto a vypáleno vojskem Matyáše Korvína a Třebíč jako opatské město zaniklo. V roce 1490 dostal zástavou zboží třebíčského kláštera Vilém z Pernštejna, který město očistil od všech dluhů. Za Pernštejnů patřila Třebíč k největším poddanským městům v Třebíči.¹⁸

Město prošlo i několika nepříjemnými událostmi.

V období třicetileté války byla Třebíč poškozena jen málo, „pouze“ tíživé pobyty vojsk vedly k velkému zadlužení.

V roce 1822 vypukl obrovský požár, který zachvátil vnitřní město, předměstí, radnici a školu.¹⁹

Přestože městu uškodilo mnoho válečných a živelných pohrom, dokázalo se z nich postupem času vzpamatovat a dodnes je zde dochována řada významných památek. Mezi asi nejvýznamnější historické stavby patří bazilika sv. Prokopa a bývalá židovská čtvrť s židovským hřbitovem, které jsou na seznamu památek UNESCO.

¹³ Srov. Fišer, R.; Nováčková, E.; Sejbal, J. *Třebíč dějiny města*, s. 17.

¹⁴ Srov. Bartušek, A. *Metropole západní Moravy*, s. 12.

¹⁵ Tamtéž, s. 13.

¹⁶ Srov. Fišer, R.; Nováčková, E.; Uhlíř, J. *Třebíč dějiny města I*, s. 27.

¹⁷ Srov. Bartušek, A. *Metropole západní Moravy*, s. 17-18.

¹⁸ Srov. Sameš, V. *Rok 1468*, s. 65.

¹⁹ Srov. Bartušek, A. *Metropole západní Moravy*, s. 22-28.

3. Historie Židů v Třebíči

Počáteční přítomnost Židů v Třebíči není dodnes zcela jasná. Existuje několik spekulativních období, ve kterých se zde Židé měli údajně poprvé vyskytovat.

V některých regionálních literaturách se vyskytují informace o výskytu Židů v Třebíči, krátce po založení benediktýnského kláštera a jeho tržní osady. Některé názory se taktéž shodují v tom, že již okolo roku 900 zde byla vystavěna synagoga. Bohužel toto tvrzení není podloženo přímými prameny. Přehlížejí fakt, který je uveden v rukopisu Kosmovy kroniky, kde jsou zachyceny okolnosti vzniku kláštera a odporují si tak se zachycenou sídlištní situací. Navíc řídce osídlený prostor by nebyl tím pravým místem pro čilé obchodování.

Rok 1238 je prvním možným časovým horizontem, kdy by byl výskyt židovských obchodníků v Třebíči možný. Díky ekonomickému rozvoji kláštera a potřeby provozování dálkového obchodu, kdy se systematicky začali usazovat podél významných komunikací a později se začali živit i obchodováním s penězi.²⁰

Ovšem za úplně první spolehlivý důkaz o třebíčském židovském obyvatelstvu je považováno teprve období 1. poloviny 14. století²¹. Toto období zřejmě souvisí s datem, kdy došlo k pogromům v jižním Německu, které později přešlo i k nám. Tato událost je zaznamenána v tzv. Martyrologiu z židovské norimberské pamětní knihy, ve které jsou jmenována některá jihomoravská města, mezi nimiž je právě i Třebíč.

Dalším spolehlivým údajem o prvotním výskytu židovského národa je z roku 1410²². Ke zmíněnému datu se vztahuje případ ze zápisu v jihlavské městské knize, ve které je uvedeno, že mělo dojít k přepadení a oloupení několika Židů. Tento čin byl proveden Janem, který byl synem Zdeňka Brněnského²³. Přestože tato informace byla patrně pozměněna²⁴, podstatným faktem zůstává, že nejpozději roku 1410 je potvrzen výskyt židů v Třebíči a zároveň také fakt o jejich výskytu v uvedené 1. polovině 14. století.

K těmto počátečním obdobím není k dispozici mnoho materiálů. Až z doby novověku můžeme lépe sledovat historii třebíčských židovských obyvatel.

²⁰ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 21.

²¹ Srov. Smutný, B. *Židovské obce na Moravě*, s. 14-22.

²² Rok 1410 byl v literatuře dlouhodobě považován za nejstarší a nejjistější časový mezník.

²³ Srov. Kubeš, A. *Dějepis města Třebíče*, s. 103.

²⁴ Zřejmě k tomuto incidentu došlo o pár let dřív s pár rozdílnými detaily. K této chybě v interpretaci došlo nejspíše spojením dvou různých událostí z jiného místa i jiné doby.

Od roku 1490 byli majitelé města páni z Pernštejna. Jan z Pernštejna předal v roce 1528 třebičské panství svému zeti Janu Jetřichovi Černoorskému z Boskovic. Nový majitel neotálel a ještě téhož roku vypovídá z panství Židy. Nakonec se ale nucený odchod nekonal. Jan byl v té době pověřen ve vedení některé základní části vojenských sil z v tureckých válkách. Velké výdaje spojené s touto aktivitou zřejmě poukazují na stav skutečné události a to, že Židé v tomto období odejít nakonec nemuseli, jelikož se vykoupiili penězi.²⁵

Ke slovu se opět roku 1546 dostává Jan z Pernštejna, který po roce panování přistupuje na žádost měšťanů, aby Židé byli z města vypovězeni.²⁶ Otázka zní, kdo více stál o to, aby z města odešli? Panovník velkých důvodů neměl, spíše naopak, po finanční stránce by je mohl časem postrádat. Nasnadě nejspíše bylo to, že pro klidné soužití ve městě, splnil přání měšťanů, neboť ti už dávno pocítovali konkurenci, kterou v židovských dovedných obchodnících, jistě měli. Určitá nevraživost a pocit nespravedlnosti nejspíše převažovala ze strany křesťanů, neboť židovský obchodník se mohl dostat i tam, kam správný křesťanský obchodník nemohl (lichva).

Zřejmě to nebyl pouze jediný případ, kdy této žádosti bylo vyhověno. Vilém z Pernštejna, otec Jana z Pernštejna, byl k židům o poznání vstřícnější. V roce 1520 píše Janovi dopis, ve kterém se židů zastává a žádá jej o zmírnění přísných nařízení. Jak na něj zapůsobily přímluvy jeho otce je evidentní v perňštejnském urbáři z roku 1556, kde nejsou Židé vůbec uvedeni.²⁷

Vratislav, syn Jana z Pernštejna, v 1. polovině 16. století třebičské panství rozprodal a odkoupil jej Burian Osovský z Doubravice.²⁸ Troufám si jej označit za obnovitele zdejšího židovského osídlení. Důvod je nasnadě. Koupě panství byla pro nového majitele nad jeho finanční možnosti a proto není divu, že se Židé začali poznenáhlu vracet a usazovat se zpět, pod záštitou podpory a ochrany panovníka za doprovodu finanční pomoci.

²⁵ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 5-6.

²⁶ Tamtéž, s. 5-16.

²⁷ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 23.

²⁸ Srov. Nováčková, E. *Západní Morava*, s. 5-24.

3.1. Soužití Židů s třebíčskými obyvateli

Vzájemná odlišnost křesťanů a Židů na sebe brala v každodenním životě různé podoby, jako například jiný způsob obživy, jiný styl života, odlišný způsob uctívání Boha, jiný rytmus dne, týdne a ročních svátků. Ve světle historických faktů, lze tyto rozdílné vlastnosti považovat za horší, než může být rozdílnost etnická či jazyková.

Již od středověkých počátků žili Židé v blízkosti křesťanských obyvatel na Podklášteří, přesto období do konce 16. století není v jejich vzájemných vztazích nijak konkrétní, jen z kusých informací se můžeme domnívat, že jejich počáteční sousedství bylo poměrně harmonické.

Teprve na přelomu 16. a 17. století je doloženo, že zde panovaly dobré sousedské vztahy. Vzájemně si poskytovali záruku za splacení kupní ceny gruntů (domů). Židé byli chápáni jako rovnocenný obchodní partner.²⁹

Ze 17. a 18. století pochází mnoho údajů o vzájemných hospodářských kontaktech také mezi třebíčskými měšťany a Židy. Bez ohledu na obnovené znojenské vyhlášení³⁰, zde byly případy vzájemného půjčování peněz nebo si často pronajímali pozemky, údajně dokonce vyváželi na trhy do Rakouska výrobky třebíčských soukeníků.³¹

Až do 18. století židovská obec odkupovala domy od křesťanských hospodářů, méně často se stávalo, že by dům na Podklášteří prodával nějaký židovský obyvatel, avšak výjimečné nebyly ani případy, kdy docházelo ke střídání křesťanských a židovských vlastníků v určitém gruntu. Stal se i případ, který je doložen k roku 1645, kdy křesťanský vlastník prodal svou půlku domu Židovi a žili v něm pak společně.³² S ohledem na pozdější nepříznivé historické události se tento případ jeví přinejmenším dojemně.

²⁹ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 6-7.

³⁰ Srov. Nikodém, V. *Dějiny města*, s. 79-82.

Znojenské vyhlášení je soubor tzv. právních ponaučení, pocházející z poloviny 16. století, kdy byla vydána a formulována radou královského města Znojma s ohledem na žádost představitelů třebíčského měšťanstva. Týkalo se to různých omezení vůči Židům, aby zde nebyli trpěni a podobně.

³¹ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 39.

³² Srov. Gregor, F. *Západní Morava*, s. 28.

Narůstající počet Židů od třicetileté války a především pak ve druhé polovině 17. století způsobil narušení původních dobrých sousedských vztahů. Zejména na tom měla podíl vrchnostenská politika, která v určitých situacích jako by stranila židovským obyvatelům, což na ostatní působilo samozřejmě jako křivda.

V roce 1669 byla židovským obyvatelům zrušena robota za podmínky finančního vyrovnání. Drobné, vysloveně ekonomické pohnutky vedly k mnoha neutuchajícím konfliktům. Další záležitosti přispěly k nevraživosti směrem k židovskému obyvatelstvu. Jakožto stále silnější komunita, která se zabývala z velké části obchodem, se podepisovala na stagnaci obchodnické sféry v samotné Třebíči. Podklášterští sousedé poukazovali i na některé židovské handlíře, kteří např. prodávali předraženou mouku. Vzrůstala nevole vůči přibývajícím výstavbám židovských domů.³³

Konkurence ze strany židovského etnika neustále narůstala a s tím také závist a nevole ze strany křesťanských a městských obchodníků.

Vztahy mezi obyvateli se vykristalizovaly během dvou století do podoby, která přetrvávala ještě v roce 1848, kdy v tomto revolučním roce došlo ke zrovnoprávnění Židů, na které reagovali místní velmi důrazně. Již dávno před tímto rokem si třebíčští obyvatelé stěžovali na podomní židovské obchodníky, kteří i přes veškeré předpisy a nařízení porušovali tato pravidla obchodování a jali se uplatňovat své obchody i tam, kam se křesťanský obchodník dostat nemohl, což byl důvod stále silnější důvod k závisti. Antagonismus vůči židovskému lidu byl nyní navíc motivován, jako nikdy v minulosti, také silně nábožensky, z důvodu údajného arogantního chování a bezohlednosti během některých církevních svátků.³⁴

Nepřátelství vyvrcholilo v roce 1850 protižidovskou bouří, kdy byla vytlučena okna jistého židovského obchodníka, jež se zde nově usadil a přes nevoli třebíčských soukeníků si zde zároveň otevřel obchod se sukem. Další následovala v roce 1860, neboť se měšťanům nelíbil přístup Židů ke koupi domu ve městě, kdy neváhali přeplácet jejich původní majitele.³⁵

Soužití křesťanů a Židů na sebe bralo v průběhu několika staletí nejrůznější podobu. Realita každodenního života, vyžadovala projevy přátelství sousedských vztahů. Nechyběly ani občasné známky napětí a konfliktů, přestože zde platí, že

³³ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 40-41.

³⁴ Srov. Sameš, V. *K revolučnímu roku 1848 v Třebíči*, s. 26-66.

³⁵ Srov. Janák, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, s. 77-78.

poměrně dlouhou dobu převládalo na Podklášteří poklidné soužití, na němž měla jistě zásluhu také hospodářská politika vrchnosti a dobré vztahy majitelů panství k židovské obci, která v předcházející době představovala uzavřené společenství jenom z hlediska náboženského a etnického.

4. GHETTO

Židovská čtvrť byla založena v sousedství městského jádra. Obcí vždy vedly dvě hlavní podélné komunikace- východozápadní ulice Blahoslavova a L.Pokorného, souběžné s řekou Jihlavou, čímž tvořily přirozenou jižní hranici ghetta. Další „hranici“ určoval strmý svah hrádku, který byl na severní straně ghetta.

Východní cíp kdysi končil v trojúhelníku řeky a hrádku, západní stranu ghetta lemovaly zvnějšku křesťanské domy, stojící podél cesty, které vedly od dřevěného mostu přes řeku kolem zámku. Jedinou výjimkou byl rozlehlý renesanční dům na jižním konci této západní, křesťanské fronty domů. Od roku 1648 byl tento objekt, předtím křesťanské pekařství, majetkem zámožných židovských rodin, kde se nacházel i průchod, tzv. Židovská brána³⁶, jeden ze dvou možných vstupů do ghetta. Druhou možnost poskytoval prostor při jeho severozápadním okraji, kde ghetto uzavřeno nebylo a volně sousedilo s křesťanskými stavbami Podklášteří.³⁷

Celá čtvrť byla označována také jako „Židárna“, ale dnes ji častěji můžeme slyšet pod názvem „V Židech“.

4.1. Vývoj ghetta

Není známo, kde se Židé usazovali před nuceným odchodem. Teprve od 16. století lze sledovat postupný vývoj židovské obce v blízkosti Třebíče, která se postupně formovala do podoby ghetta.

Vývoj ghetta je rozčleněn do 4 fází jeho postupného utváření, neboť takto bude lépe přehlednější pro uchopení podstaty samotného vzniku. Vše bude popsáno za doprovodu událostí, které souvisely s jejich životními podmínkami. Sleduje proměny v čase za vlády rozličných panovníků atd.

³⁶ Viz Příloha I – Židovská brána

³⁷ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 8-9.

4.1.1. 1556-1618

Za nového feudála Osovského se Židé nově soustřeďovali na levý břeh řeky Jihlavy pod zámek, tedy na Podklášteří, kde bylo v roce 1573 celkem šest Židů a na Stařečce pak dva. Od 16. století do roku 1848 je toto výjimečný případ, kdy Židé žili mimo Podklášteří.³⁸

„Doba vzniku ghetta není známa, jeho výstavba však byla ovlivněna stavebním řádem, vydaným vrchností ve 2. polovině 16. století.“³⁹ Tento údaj ale bohužel neodpovídá skutečnosti, neboť v 16. století žili židovští a křesťanští obyvatelé běžně vedle sebe, takže Podklášteří v této době nešlo brát v úvahu jako ghetto. Navíc doba vzniku ghetta známa je, k čemuž se dostaneme až později.

Zmíněné nařízení vrchnosti sice opravdu bylo vydáno, nicméně se netýkalo stavebního řádu, pouze v něm bylo přikázáno stávajícím vlastníkům a obyvatelům města, aby si své domy patřičně opravili, neboť panovník si zakládal na úpravě svého města.⁴⁰

V tomto období opravdu ještě nelze uvažovat byt' jen o nějaké židovské ulici, poněvadž vrchnost Židům nenařizovala, kde by se měli nebo naopak neměli usazovat, jak můžeme např. sledovat z případu dvou židovských rodin na Stařečce (viz výše).

Je pravdou, že Židé si kupovali domy od křesťanských obyvatel na témže místě, nicméně to nebyl nějaký cílevědomý záměr. Spíše je to důkaz o jisté vrchnostenské toleranci vládnoucího Smila Osovského. Navíc měli možnost vlastnit drobné výměry půdy a volně obchodovat se svými nemovitostmi. Není ani známo, že by v té době docházelo k nějakým nepokojům mezi obyvateli, právě naopak, často si navzájem ručili za majetek při koupích a prodejích nemovitostí.⁴¹

Rok 1617 platí jako doba výrazného nárůstu židovské populace. Domy na Podklášteří vlastnilo již 18 židovských hospodářů, zatím ještě nebyli odděleni od křesťanských, ale nyní už lze rozpoznat jejich určité seskupování uvnitř křesťanské zástavby.⁴²

³⁸ Na Podklášteří patřili mezi první zdejší Židy patřili pro ilustraci tito Židé: Čoudek Žid, Jonáš Žid, Markus Žid, Feytlova Židovka, Abrahám Žid, Dobiáš Žid. Stařečka: Izák a Beneš. Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 23.

³⁹ Srov. Pěkný, T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 295.

⁴⁰ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 24.

⁴¹ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 7.

⁴² Tamtéž, s. 7-8.

4.1.2. 1618-1654

Vývoj židovského sídliště v tomto období, zaznamenal zpočátku úbytek židovských domů, konkrétně kolem roku 1629. V této době zde existovalo pouze třináct židovských majitelů. V dalších letech docházelo k opětovnému nárůstu židovských obyvatel. Vyšší nárůst jejich populace mělo z velké části na svědomí řada přistěhovalců.⁴³

V tomto roce došlo ke změně panovníka, kdy po předchozí tolerantní vládě Kateřiny z Valdštejna, která byla známa kontakty s Židy na Podklášteří, se ujal vlády katolík Rudolf z Valdštejna. Konkrétní důvod úbytku židovských hospodářů není objasněn, ale je možné že částečně souvisel s novou vrchností. Přestože hrabě Rudolf Židy a nekatolíky nijak nepronásledoval, nedá se ani hovořit o tolerantním přístupu vůči nim. Nešlo ani tak o náboženskou otázku, jako spíše o to, jak nejlépe vymyslet určitou formu nátlaku na poddané, jako na zdroj svých příjmů, aniž by je tímto mohl ztrácet a přicházet tak o své zisky.⁴⁴

Během válečné doby žili Židé rozptýleně mezi ostatním obyvatelstvem s tradičními povinnostmi vesnických poddaných. Až na jedinou výjimku. V roce 1629 bylo židům uloženo odvádět plat z vaření medu. Kdysi neplatili nic, nyní to činilo 10 kop grošů za rok.⁴⁵

Právní a sociální pozice podklášterských Židů se začala měnit převážně od 30. let 17. století, kdy začal jejich počet soustavně narůstat.

Rok 1636 přinesl židům další, konkrétně dvě, nepříjemné nařízení od panovníka. Respektive šlo o zákazy.

První zákaz se týkal toho, aby své děti nevydávali z gruntů panovníka nebo je bez jeho vědomí zasubovali s někým, kdo by byl z gruntu cizího. Pokud by toto nedodrželi, hrozil by jim finanční trest ve výši 100 kop moravských. Za druhé, bez povolení hejtmana nesměli v Třebíči pohřbívat cizí židy. Za pohřeb jakéhokoli cizího židovského obyvatele se svolením vrchnosti by jim byl účtován dukát. Pokud by se nějaký Žid přece jen opovážil porušit tento příkaz a byl by odhalen, musel by zaplatit 50 kop moravských.⁴⁶

S tímto nařízením se jistě pojí panská snaha zvyšovat své příjmy od poddaných a zároveň tak omezit jejich osobní svobodu.

⁴³ Srov. Gregor, F. *Západní Morav*, s. 25-32.

⁴⁴ Srov. Fišer, R. *Třebíč dějiny města I.*, s. 109-112.

⁴⁵ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 25.

⁴⁶ Srov. Fišer, R. *Třebíč dějiny města I.*, s. 117.

O dvanáct let později vydal hrabě další nekompromisní příkaz. Roku 1648 vyhlásil židovským obyvatelům, jakožto vesnickým poddaným, povinnou robotu.⁴⁷

V roce 1654 vlastnilo domy na Podklášteří již 36 Židů. Dvě třetiny získali dům koupí. Samospráva jakoby se již snažila udržet pro židovské zájemce domy již získané od křesťanských obyvatel.⁴⁸

S narůstajícím počtem židovských obyvatel, se v této vývojové fázi postupně začala objevovat stále častěji výstavba menších židovských domů, kdy vznikaly tzv. „přístavníky“ neboli „přístavní domy“, které byly budovány na volných místech a v zahradách starších židovských gruntů. Často si také kupovali pozemek dva zájemci společně nebo si přistavovali své domy ke zmíněným starším domům, z důvodu finančních, kdy se na částku složili společně. První takový případ je doložen v roce 1636. Další „přístavníky“ jsou uvedeny z roku 1644, kdy si je takto postavili tři Židé, v roce 1649 pak čtyři. Z roku 1652 je uveden jeden nový „přístavní dům“ a poslední v tomto období je z roku 1653 jeden nový „přístavník“. Celkově přibylo do roku 1654 dvanáct židovských domů. V roce 1654 byl postaven židovský špitál.⁴⁹

Z tohoto můžeme mimo jiné vyvozovat, že na sklonku války a v prvních poválečných letech významně posílila židovská komunita. Není ani doloženo, že by se třicetiletá válka nějak výrazně projevila vážnějšími škodami na majetku.

Do období války také patří výstavba Staré synagogy, která proběhla v letech 1639-1642.⁵⁰

⁴⁷ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 25.

⁴⁸ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 9.

⁴⁹ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 29.

⁵⁰ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Moravy a Slezska*, s.177.

4.1.3. 1654-1724

Druhá polovina 17. století byla ve znamení zformování půdorysu a postupného vzniku ghetta, Židovského Města.

Od roku 1654 začal soustavně narůstat počet nově postavených židovských domů. Mezi roky 1654 až 1670 jich přibýlo osmnáct, v období 1670-1681 se počet stavení zvýšil o dalších dvanáct. Na přelomu 50. a 60. let 17. století dále soustavně narůstal počet židovských obyvatel Podklášteří a s tím i vzrůstal počet postavených menších domů na volných plochách.⁵¹

Tento stavební rozmach nejspíše navazoval na předchozí nájezd turecké armády v září roku 1663⁵², kdy bylo třeba obnovit poničené Podklášteří.

Zlomovým bodem se stal rok 1669. Židé byli odděleni od zbytku podklášteřských obyvatel. Nový panovník František Augustin z Valdštejna se dohodl s Židy na vykoupení z roboty, platem ve výši 100 zlatých.⁵³

Tímto se postupně měnilo židovské vesnické sídliště na Židovské město (ghetto). Křesťanská část zůstávala nadále vesnicí.

Židovská část Podklášteří se pozvolna počala rozšiřovat směrem od jihozápadního okraje vesnického předměstí při řece Jihlavě. Nyní už tomu bylo zřejmě cíleně a snad i z důvodu výhodné pozice při obchodování v koželužství.

Začala se zaplňovat Dolní židovská ulice, dnes známa jako ulice Leopolda Pokorného a postupně se formovala Horní židovská ulice, dnešní Blahoslavova.⁵⁴

Židé postupně opouštěli zemědělství a věnovali se různým řemeslům. Zemědělskou půdu většinou pronajímali. V 17. století se tak židovské sídliště začalo přetvářet na městský typ. Byly zde různé krámky, např. koželužské, mydlářské a mnoho dalších dílen. Pálila se kořalka a oblíben byl podomní obchod. Zastaralý název gruntu byl nahrazen názvem dům nebo domovní díl.⁵⁵

K roku 1724 žilo na Podklášteří bezmála 1000 Židů. Díky tomuto vzrůstajícímu počtu židovských obyvatel vyšel požadavek na novou synagogu. V roce 1669 byl požadavek zrealizován a vznikla tak Nová synagoga, dnes známá jako Zadní.

⁵¹ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 26.

⁵² Srov. Fišer, R., Nováčková, E., Sejbál, J. *Třebíč dějiny města I.*, s. 133.

⁵³ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 26.

⁵⁴ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 8.

⁵⁵ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 26.

Na konci tohoto období roku 1723 byl vývoj směrem k židovskému ghettu dokončen. V tomto roce vydal vládnoucí Jan Josef z Valdštejna nařízení o vzájemné výměně.⁵⁶

Zbývající křesťanští obyvatelé museli uvolnit své místo na Podklášteří Židům, kteří sídlili mimo čtvrť Podklášteří a samozřejmě naopak.. V tomto ohledu jakoby panovník předběhl dobu před vyhlášením centrálního antisemitismu. Formálním ustavením ghetta byl prohlášen 1. červen 1723.⁵⁷

4.1.4. 1723-1850

V tomto více než stoletém období docházelo k dokončení separace židovských obyvatel v místě svého bydliště, o kterém tak můžeme od této doby hovořit jako o Židovském městě. Různými opatřeními a změnami se vrchnost snažila důsledně oddělit židovské obyvatelstvo od křesťanského téměř ve všem.

V roce 1727 vznikl plán na dokončení těchto protižidovských záměrů, moravským zemským zeměměřičem Franzem Lorenzem Antonem Knittelem. Byl vypracován plán na vybudování separačních zdí mezi křesťanskými a židovskými sousedy na Podklášteří. Ovšem tento návrh nebyl nikdy zrealizován, takže ke vzniku klasického ghetta zcela nedošlo.⁵⁸ Zřejmě měl na tom podíl fakt, že řeka Jihlava a celková hustá řadová zástavba soukromých domů, sama tvořila přirozenou hranici mezi křesťanskou a židovskou částí, takže vytvoření separačních zdí by zřejmě znamenalo zbytečné výdaje. V danou chvíli se už jednalo pouze o formální završení této záležitosti, neboť o osudu Židů bylo již stejně rozhodnuto.

Židovské město se po předchozích opatřeních panovníka a centrálních úřadů stalo samostatnou topografickou jednotkou, ta k roku 1724 čítala na svém kontě asi 95 soukromých domů, dále dvě synagogy, dům rabína, radnici, špitál a rituální porážku.⁵⁹

Se vznikem ghetta se omezil rozvoj výstavby domů pro svůj stísněný omezený prostor. Polovina židovských domů se stala patrovými. Většina byla vybavena krámy a sklady pro obchodování.⁶⁰

⁵⁶ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 26.

⁵⁷ Srov. Gregor, F. *Západní Morava*, s. 28.

⁵⁸ Tamtéž, s. 29.

⁵⁹ Srov. Fišer, R. *Západní Morava*, s. 177.

⁶⁰ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 26.

V 18. století zažilo ghetto řadu různých pohrom. Od záplav, přes požáry až k nájezdům armád. Například první takový případ se týkal válečného konfliktu po nástupu Marie Terezie na trůn. V roce 1742 městem prošla pruská armáda. Vyžádala si od Židů 6000 zlatých z výpalného a napáchala značné škody na majetcích. Další velké pohromy, které se opakovaly celkem třikrát, byly přírodního rázu. Ta největší a nejhorší byla v roce 1821, kdy v židovské obci shořelo až 100 domů.⁶¹ Nicméně i po těchto pohromách se ghetto dokázalo brzy vzpamatovat a brzy bylo zrenovováno.

Časem nastalo pozastavení veškerých stavebních i jiných aktivit. Po revolučním roce 1848 začali opouštět ghetto dobře situované židovské rodiny do jiných moravských nebo českých měst, popřípadě i do Vídně. Na jejich místo přicházeli sociálně slabší skupiny různého vyznání.⁶²

Z ghetta etnického se tak stalo převážně ghetto sociální.

4.2. Formální zánik ghetta

Někteří Židé se „pouze“ přemístili do vnitřní části města Třebíče mezi křesťanské usedlíky. První přesun do jiné části města se konal v roce 1855 ve skupině devíti osob. Roku 1860 se nacházelo ve vnitřní části města šestnáct Židů, v městské části Jejkov pouhých šest osob. V roce 1870 bylo v Třebíči jednatřicet židovských obyvatel a na Jejkově šestnáct. Do roku 1900 bylo ve vnitřním městě více než 200 židovských obyvatel.⁶³

Po náboženské stránce zůstávali Židé neměnní, ale jinak se asimilovali s okolním prostředím. V roce 1869 vytvořili pěvecký spolek Zion. Na počátku 20. století zde krátce působil židovský sportovní klub Hakoah.⁶⁴

Připojení dosud samostatné židovské obce k městu Třebíči se uskutečnilo roku 1931. Z bývalé židovské obce se stala městská čtvrť Zámostí.⁶⁵

⁶¹ Srov. Janák, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, s. 38-40.

⁶² Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 174.

⁶³ Srov. Janák, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, s. 103.

⁶⁴ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 5.

⁶⁵ Srov. Jičínský, P. *Příběhy slučování města Třebíče s podklášteřím a židovskou obcí*, s. 34-58.

Dle rasových zákonů měli být odvezeni ve dvou transportech 18. a 22. května roku 1942 do vyhlazovacích táborů a to 281 osob ve stáří od tří měsíců do 84 let.⁶⁶ Po válce se vrátilo z celkového počtu jen deset osob, ovšem posléze odtud odešli.

V bývalém židovském ghettu nedocházelo k výraznějším stavebním úpravám ani změnám- z původního počtu domu jich bylo zbořeno pouze pět.⁶⁷

Pro svoji zchátralost měla být původně asanována, avšak naštěstí se tomu tak nestalo a v roce 1993 byla započata rekonstrukce. V roce 2001 dostalo rekonstrukčním snahám zadostiučinění tím, že se stala součástí UNESCO.

V témže roce byla pořízena tzv. naučná stezka s několika zastaveními, která provází návštěvníka po prostorách bývalého židovského města a upozorňuje na nejdůležitější místa zdejší židovské historie.

4.3. Architektonická tvářnost ghetta

Původní židovskou čtvrť, která byla v letech 1723-1824 ghettem, tvoří unikátně dochovaný soubor staveb. Patří mezi ně účelové domy židovské obce a více než 100 soukromých objektů, často v renesanční a barokní podobě.

Komplikovaná stavební podoba byla evidentně způsobena častými přestavbami, přístavbami, také dělením a opětovným slučováním domovních dílů. Jistý podíl na tom všem měla také řada požárů. Dřevěné části domů postupně vystřídalý zděné.

Řeka Jihlava byla zabezpečena kamennou zídkou proti povodním, často zpevňována a zvyšována, neboť často nedokázala náporu vody odolat. Největší povodeň se odehrála v roce 1775, kdy voda dosahovala v Dolní ulici až do výšky prvního patra domů. Vodě nestálo nic v cestě, brala s sebou veškeré smetí a odpadky, které často zapáchaly, proto byla paradoxně velká voda občas vítaným elementem. V době povodní se tu místní obyvatelé mohli pohybovat pouze na lodičkách.⁶⁸

⁶⁶ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 177.

⁶⁷ Viz. Příloha V. – Židovská čtvrť

⁶⁸ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 171.

4.3.1. Domy a domovní díly

Dříve byly židovské domy nazývány grunty, neboť jak jsme si již vysvětlili, znamenaly tyto grunty součást držby menších výměr zemědělské půdy a celkově tvořil dojem venkovského statku.

V 17. století nastávala změna. Starší objekty se přebudovávaly do podoby městských domů. Kolem 19. století se pod pojmem dům zahrnovala i parcela, která k němu náležela. Časem vznikaly již naznačené domovní díly, ty byly označovány písmeny. Tyto přístavby nebo spíše dělení domů na více částí, byly způsobeny nedostatkem místa, v souvislosti s nuceným uzavíráním se do ghetta. Například v roce 1724 bylo 95 domů rozděleno mezi 255 vlastníků a do 209 domů a domovních dílů.⁶⁹

4.3.2. Kondominia

Kondominia - nebo také vlastnické vztahy. Jev, provázející rozdělování domů na několik bytových částí a to jak vertikálně, tak horizontálně. Znamená to, že jeden dům se po rozdělení stal vlastnictvím, více než jednoho majitele. Často nastávaly i velmi nevýhodné podmínky, dům neměl svůj vlastní vstup (nýbrž se nacházel v domě sousedním).⁷⁰

Tento problém nastal v případě vstupu do ženské galerie v patře západní části zadní synagogy.

Nerozdělené domy se ocitly v menšině. Největší případ nadměrného rozdělení na domovní díly jsou patrové domy v ulici L. Pokorného s konskripčním číslem 15. Dům byl rozdělen až na šest dílů! Těchto případů je samozřejmě mnohem více.

Vzájemné prostupování bytových částí začalo postupně ustupovat kolem první poloviny 18. století, ale jinak tento složitý stav na Podklášteří byl zachován až do formálního zániku ghetta.⁷¹

⁶⁹ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 8.

⁷⁰ Srov. Fišer, R. *Bydlení v židovských domech*, s. 375-376.

⁷¹ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 60-61.

4.3.3. Funkční členění domů

Složité vlastnické vztahy k nemovitému majetku ovlivňovaly způsob života a kvalitu bydlení v ghettu. Odpovídalo prostorovým možnostem ghetta, v obživě zdejších obyvatel. Mezi jednotlivými objekty existovaly samozřejmě rozdíly.

Základní součástí každého domovního dílu byla světnice, ve které rodina žila. Dále kuchyně, jejíž funkce spočívala k přípravě pokrmů i k vytápění světnic. V některých objektech byla i tzv. „předkuchyně“ sousedící s hlavní kuchyní. Přesná funkce není známa, mohlo se v jistém případě jednat o oddělení tzv. „mléčné kuchyně“ nebo mohla sloužit jako jídelna. Dále komora na spaní či skladování zboží, je známý případ, že tato komora sloužila jako suka. Mnoho domů bylo vybaveno touto sukou. Sloužila k oslavě svátku Sukot. Každý dům měl předsíň. V občasných případech sloužila několika domovním dílům zároveň a schody do patra nebo na půdu, ty bývaly rozděleny mezi několika vlastníky a vzájemně odděleny prkennými stěnami. Charakteristické bývaly dlouhé dřevěné chodby. Stály po boku celého bloku domu a na nich stávaly dřevěné záchody. Některé z domů měly zřízeny pavlače. Ve většině soukromých domůže v přízemí nacházely kupecké krámy, někde palírny a na dvorech či zahradách řemeslnické dílny. Součástí domů byly často koňské stáje, různé kůlny a přístřešky pro skladování dřeva.⁷²

⁷² Srov. Fišer, R. *Bydlení v židovských domech*, s. 377-395.

5. Způsob obživy

Co poskytovalo obživu třebíčským Židům? Podle všeho mezi druhy výdělků patřilo obchodování se sousedními Rakousy. V období novověku, konkrétně od 16. století se dá leccos dozvědět z urbářů, ve kterých byly uvedeny povinnosti všech poddaných. V nich lze dohledat počátky zemědělství novověké židovské komunity na Podklášteří. Židé zde dostávali se souhlasem vrchnosti grunty s menšími výměrami zemědělské půdy horší jakosti. Ty je ale nějak výrazně uživit nemohly.

O Židech v minulosti platí ustálená představa, že se vždy a všude živili jenom obchodováním či půjčováním peněz na vysoký úrok. Představa je to velmi zjednodušená a na třebíčské poměry mylná. V různých dobách byly pro třebíčské Židy zdrojem obživy různé činnosti. Na počátku jejich zdejšího osídlování to bylo nevyhnutelně zemědělství, po té řemeslnictví a až nakonec převážilo obchodování.

5.1. Řemesla a obchod

Početnost jednotlivých řemesel není možné zjistit zcela do detailů, přestože existuje řada pramenů, jež tyto živnosti zachycuje. Spíše můžeme spekulovat o konkrétní představě.

V roce 1556 mělo Podklášteří 52 osedlých z nich 15 je uvedeno pod profesemi jako pekař, kovář, kožešník, mlynář, soukeník, švec, mydlář, uzdař, hrnčír, sedlář. Jak je vidno, řemeslo provozovala více než třetina podklásterských obyvatel. V roce 1629 je zaznamenán úbytek řemesel z padesáti majitelů provozovalo řemeslo pouze osm obyvatel. Jeden pekař, soukeník, kovář, cihlář, dva krejčí a kloboučníci. Nebyl zde ani jeden hrnčír. Naopak narostl počet textilních řemesel.⁷³

Ze zápisů mezi roky 1617-1724 lze zjistit, že se na Podklášteří vyskytoval pouze jeden řezník, čtyři koželuzi, tři sklenáři, dva punčocháři, jeden krejčí, ale také markytán, rybář, tkalounkář, felčář (ranhojič), dodavatel mundůrů a školník (obstarával potřeby modlitebny).⁷⁴

⁷³ Srov. Nováčková, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči*, s. 10.

⁷⁴ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 52.

Jiné prameny, vztahující se k roku 1660, se zmiňují o další poznatky v řemeslném odvětví. Z celkového počtu 127 jmenovaných živitelů je známo u 45 osob jejich zaměstnání. Poměrně velká část se zabývala ještě zemědělstvím, co se týče řemesel, nejčtenější mezi nimi byli zastoupeni koželuzi- dvanáct, dále sedm řezníků, kteří obstarávali dostatek rituálně čistého masa. Bylo zde pět punčochářů a čtyři osoby se věnovaly krejčovství a sklenářství. Důležití pro obec byli jistě také dva hudebníci a školníci. Podobně jako rabín, kantor, lazebník a hrobník. Nesmíme opomenout také ještě zlatníka, řemenáře, zlatníka, koňského handlíře a markytána.⁷⁵

V roce vzniku formálně ustanoveného ghetta, tedy v roce 1723 se stala jistá změna v profesionální skladbě židovských obyvatel, neboť k tradičním řemeslům mezi něž patřili tři řezníci, dva krejčí, jeden sklenář, koželuh, švec, koňský handlíř, markytán, kramář, přibýly další druhy řemesel jako tři tkalounkáři, dva zlatníci a knoflíkáři. Zároveň vzrostl počet osob, které sloužily přímo potřebám obce a to tři kantoři, stejný počet rektorů a dva písaři náboženských textů, také jeden muzikant a strážník. Existuje zde nerozhodný případ dvou juristů, u kterých není zcela jasné, jestli šlo o profesi nebo pouze dočasnou funkci u židovského soudu. Na obchodu s tabákem, se podílel jeden z jeho třebíčských zpracovatelů. Významný byl knihář Herschla Markuse.⁷⁶

Další poznatky jsou z pozemkových knih v letech 1724-1850, kde jsou uvedena klíčová řemesla jako řezníci, koželuzi, sklenáři, krejčí mezi nimiž byli někteří zaměřeni pouze na šití kalhot, dále šenkýři piva, také špendlíkáři a obchodníka s rybami. Nadále zde také nemohl chybět lazebník, písař a kantor.⁷⁷

Jistě za zmínku stojí největší koželužská Subakova manufaktura. Byla založena koncem 18. století a dává tušit mnoho pracovních míst.⁷⁸

Rok 1799 zaznamenal významný posun k obchodním činnostem. Obchodu v jeho rozličných podobách se věnovalo téměř 60% obyvatel Podklášteří (z celkového počtu 145 osob jich bylo až 90). Klasických obchodníků bylo celkem 44, dalších 16 chodilo s krosnou na zádech (Pinklejuden) a dalších 8 bylo podomních. Dále se k obchodníkům počítali také 4 hokynáři, stejný počet koňských handlířů a specializovaní obchodníci

⁷⁵ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 52.

⁷⁶ Srov. Gregor, F. *Západní Morava*, s. 28.

⁷⁷ Srov. Janák, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, s. 26.

⁷⁸ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 173.

s vlnou, bylo zde po třech kramářích a obchodnících se železem. Zaměření na obchod je především patrné na obchodu s kůžemi až čtyři koželuzi.⁷⁹

Další výrazné druhy profesí byly spojeny s pokrýváním náboženských potřeb obce, konkrétně čtyři písaři Tory, tři pekaři, dva rytci písma na náhrobní kameny a jeden kameník. Mezi další služby patřili také trafikanti, holiči a šenkýři pálenky po dvou osobách, dále až tři hostinští, pouze jeden mydlář a šesti učitelů. Mezi tradičními řemesly bylo šest krejčích a ševců, pět řezníků a čtyři košeráci (měli na starosti porážení dobytka) Čtyři sklenáři, tři výrobci lihu (vzhledem k poměru vyššího počtu židovských palíren).⁸⁰

Obchod se tedy z velké části podílel na obživě třebíčských Židů. Odpovídá to skutečnosti, že vlastnili velké množství různých krámů a krámků (Gewelb), které často mívali i ve svých obydlích. Někteří zde měli zřízen pouze „sklad“ a obchod se odehrával na ulici před domy. Některé krámy se nacházely přímo v prostorách obecního domu. Obchodníci, patřící do zámožnější skupiny si pronajímali některé krámy, které stávaly před ghettem. Jiní si je pronajímali od podklášterské obce nebo pro změnu byly provozovány i v křesťanských domech (což ale pochopitelně leckdy přinášelo různé problémy).⁸¹

Zámožnější část z nich často objíždělo i vzdálenější jarmarky například v Jihlavě, Mikulově i Brně. Nejzámožnější obchodníci dokonce udržovali kontakty i v zahraničí. Jejich časté obchodní cesty vedly do Vídně, Lince či Kremže, dokonce je doložený případ, jednoho židovského obchodníka, který byl za účelem obchodu až v Paříži. Především nakupovali textil, koření, lékárnické potřeby a drobné výrobky. Většina však obcházela pouze okolní vesnice s krosnou na zádech (tedy ti méně finančně situovaní).⁸²

Poslední souhrnná informace o pramenech obživy obyvatel na Podklášteří je uvedena v tzv. stabilním katastru z období mezi roky 1835-1836. Jsou zde uvedeni všichni majitelé zdejších domů a jejich dílů, jako obchodníci (Handelsmann). Ovšem to spolehlivě nemohlo odpovídat skutečnému stavu podklášterských řemesel, neboť by se zdejší obyvatelé zajisté jen velmi špatně obešli bez některých základních řemesel a živností. Proč to takto bylo zapsáno není objasněno. Jisté je, že obchodnictví tu existovalo vždy, pouze se postupně rozvíjelo během času, až převážilo úplně.

⁷⁹ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 52.

⁸⁰ Srov. Janák, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, s. 58-59.

⁸¹ Srov. Fišer, R. *Bydlení v židovských domech*, s. 383-384.

⁸² Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 53.

6. Stavby židovské obce

Židovští obyvatelé Třebíče tvořili svébytné společenství. Vlastnili kromě složitě členěných soukromých domů, také objekty ke společnému setkávání a konání svých obřadů. Mezi tyto stavby patří v první řadě dvě synagogy, obecní dům, rabínův dům, školu, špitál a rituální porážku. Dále zde byly zřízeny rituální lázně-mikve, masné a kupecké krámy a v neposlední řadě sem patří také hřbitov. Tyto objekty se spolupodílejí na tvoření židovské kultury a především na jejich identitě. Jsou nepřehlédnutelným zdrojem poznání odlišností jejich historické kultury a náboženství.

6.1. Synagogy

Původem toto řecké slovo označuje objekt, který byl využíván pro společné modlitby Židů. Mimo jiné pro ně jistě znamenala mnoho i v ohledu připomínání si vlastního původu a náboženského vyznání v místech často nepřátelských a tak vzdálených od domova.

Nejstarší synagogy v naší zemi byly pouze jednoduché dřevěné stavby. Někde se tato tradice, zejména v chudších oblastech, udržela dlouhodobě. Ve středověku přibyl k této tradici trend zděných synagog.⁸³

V bývalém třebíčském židovském ghettu jsou po několika stolení dochovány dvě synagogy jako vzpomínka na život zdejších židovských obyvatel. Tyto dvě synagogy známé jako Stará, dnes Přední synagoga a Nová synagoga, též Zadní synagoga, jsou svědky minulých dob. Scházeli se v nich nejen z důvodů náboženských, ale i světských. Dle Fišera se tak dělo v případě vyhlášení různých nařízení panovníka.⁸⁴

⁸³ Srov. Pěkný, T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*, s. 377.

⁸⁴ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 74.

6.1.1. Přední synagoga

Přední synagoga, též nazývaná jako stará, byla spojena ze dvou stávajících synagog.. Nachází se na západním okraji bývalého ghetta na Podklášteří, kde byla vystavena v blízkosti židovských domů a řeky Jihlavy. Původní středověkou podobou si nemůžeme být jisti, neboť se nedochovaly písemné ani archeologické důkazy.⁸⁵

Nárůst židovského obyvatelstva ve 20. letech 17. století si sám vyžádal potřebu zřízení důstojné modlitebny. Doposud se pro účely modliteb scházeli v různých soukromých domech za využití všedních domácích potřeb jako např. postelí nebo kuchyňského nádobí.⁸⁶

Stavba dodnes zachované synagogy je datována mezi roky 1639-1642. Podle hebrejského textu, na pamětní tabuli, ve kterém je uvedeno: „*Tato posvátná modlitebna byla založena v roce 5399 (1639) od stvoření světa a byla dokončena v roce 5402 (1642) a třikrát její střecha shořela pro naše velké hříchy. V roce 5519 (1759), 5581 (1821), 5616 (1865) a byla obnovena v roce 5617 (1857) . Při tom byl zřízen malý modlitební prostor a nad ním dřívější ženské oddělení a vchod byl přemístěn na západ. Podruhé byla obnovena ke cti a nádheře v roce 5640 (1880), potřetí byla obnovena v roce 5682 (1922)*“.⁸⁷ Jak lze vyčíst z textu, je zde doloženo několik oprav a úprav původního stavebního vzhledu po vícečetném výskytu požárů. Po posledním roku 1821 se následně zrenovovala v novogotickém slohu a navíc byla zřízena galerie pro ženy. V mužské části se nacházelo 114 míst, v ženské pak 80.⁸⁸

Po válce byla využívána jako skladiště. Od roku 1952 je využívána Církví československou husitskou, která ji po válce stavebně upravila. Nejprve v letech 1953-1954 a další značnou a zásadní stavební změnou prošla v letech 1994-1995.⁸⁹

⁸⁵ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 10.

⁸⁶ Srov. Štindl, M. *Židovská synagoga*, s. 24-40.

⁸⁷ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 76.

⁸⁸ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 173-183.

⁸⁹ Srov. Večeřová, P. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, s. 251.

6.1.2. Zadní synagoga

Stavebně mladší budova je známa pod několika názvy. Především jako Nová synagoga nebo Nová škola, někdy je označována názvem Vysoká synagoga či Horní modlitebna.

Ke konci 60. let 17. století byla postavena nová synagoga ve východní části židovského sídliště. Za vlády hraběte Valdštejna byla na jeho popud v roce 1693 střecha stržena. Po řadu let byla opuštěna a chátrala. Vše změnil rok 1705, kdy se Židé obrátili s prosbou na nového panovníka Jana Karla z Valdštejna, aby jim umožnil synagogu opravit a využívat ji tak ke svým modlitebním účelům. Bylo jim vyhověno a během dvou let došlo k její opravě. Navíc byla opatřena barokní výmalbou a sloužila k bohoslužbám.⁹⁰

Vstup pro muže byl z dnešní Blahoslavovy ulice (viz příloha foto), Západní část ženské galerie (původně připojena vnějším schodištěm) které se později stalo součástí sousedního domu. Po roce 1837 byla rozšířena ze severní strany v patře.⁹¹

Interiér je opatřen štukovou a malířskou výzdobou stěn s rostlinnými a ovocnými motivy a texty v kaligrafickém provedení, které tvoří naprostou estetickou dokonalost.⁹²

Texty byly vytvořeny v letech 1706-1707 autorem, který se jmenoval Arje Lejb, syn Elchanana z Jeruzaléma. Tyto texty se týkají pasáží z liturgií, biblických veršů a výroků rabínských autorit.⁹³

Výzdoba moravských synagog v 18. století mohla být ovlivněna polskými vzory. Na západní zdi zadní synagogy je pravděpodobně nejoriginálnější malba, která se velmi podobá stylem synagogální výzdoby na Haliči a v Polsku.⁹⁴

Nejzajímavější a zároveň i nejméně zachovalou malbou, která je v prostoru ženské galerie je vyobrazení erbu, jenž údajně patřil moravské větvi Valdštejnů. V malovaných synagogách v Polsku (16. a 17. století) byly znaky království vcelku běžné. U nás zřejmě ne, proto se vyskytlo mnoho dohadů o jeho původu.⁹⁵ Nejznámějším vysvětlením je, že tato malba měla vyjadřovat vděk vůči Valdštejnům, neboť svolili k její opravě.

⁹⁰ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 77.

⁹¹ Srov. Večeřová, P. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, s. 251.

⁹² Viz. Příloha II – Foto zadní synagoga

⁹³ Srov. Hamáčková, V. *Hebrejské nápisy v zadní synagoze v Třebíči*, s. 42-44.

⁹⁴ Srov. Pařík, A. *Výzdoba zadní synagogy v Třebíči*, s. 52.

⁹⁵ Tamtéž, s. 52-53.

Za první světové války přestala být využívána k bohoslužbám. Využívala se jako skladiště nejprve pro blízkou Subakovu koželužnu, později se v ní ukládaly zabavené věci Židů. Později sloužila jako skladiště ovoce a zeleniny.⁹⁶

V 80. letech 20. století byla synagoga již ve velmi špatném stavu a hrozilo jí zřícení. Naštěstí se tak nestalo a v letech 1987-1988 byla vypracován projekt na její obnovu. Rekonstrukce byla úspěšně dokončena a následně slavnostně otevřena v září roku 1997.⁹⁷

Nyní je objekt využíván pro kulturní akce komornějšího charakteru a reprezentuje historii zdejší židovské kultury. Na akcích se spolupodílí Židovské muzeum v Praze. Každoročně se zde pořádá festival židovské kultury Šamajim, jehož novinkou je možnost přenocování v prostorách Zadní synagogy.

V prvním patře Zadní synagogy je umístěn velmi dobře zpracovaný model ghetta,⁹⁸ zachycující jeho skutečný stav k roku 1850. Vytvořil jej Stanislav Vrška během půldruhého roku.

V dnešní době tyto stavby již neslouží svému původnímu účelu.

⁹⁶ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 186-187.

⁹⁷ Srov. *Židé a Morava*, s. 136.

⁹⁸ Viz. Příloha V – Foto židovská čtvrť

6.2. Židovský hřbitov

Původní středověký hřbitov se nacházel v blízkosti hradeb benediktinského kláštera, ale žádné bližší informace se o něm nedochovaly.

Nový hřbitov je sice písemně doložen k roku 1636, ale nejstarší židovský náhrobek pochází již z roku 1625. Do 19. století bývaly epitafy pouze hebrejské, poté hebrejsko-německé a nakonec i hebrejsko-české. Na židovských náhrobcích můžeme hojně nacházet plastické reliéfy, které se zde začínají objevovat od 16. století, zobrazující tradiční židovské symboly.⁹⁹

Po povodni roku 1888, hřbitov utrpěl vážné škody. Byl rozšířen o západní část, která je všeobecně nazývána jako „Nový hřbitov“. V roce 1922 zde byl postaven pomník, na němž jsou uvedena jména obětí z první světové války a druhé světové války.¹⁰⁰ Svou rozlohou, necelých 12 000 m², se řadí mezi největší hřbitovy v České republice. Je zde dochováno téměř na 3000 náhrobních kamenů. Nachází se zde velmi historicky cenné náhrobky ve stylu baroka až po klasicismus. Můžeme zde nalézt mnoho majetných židovských rodin jako například Subakova.¹⁰¹

Židovské pohřby byly jednoduché, skromné a pro všechny, bez rozdílů finančních možností, stejné.

Židovské společenství tzv. svaté bratrstvo, bylo dobrovolné sdružení skupiny asi osmnácti členů. Mělo na starosti poslední záležitosti člověka a dohlíželi na celkový průběh pohřebního aktu.¹⁰²

Židovský hřbitov je umělecko-historicky cenná památka, která patří spolu s ghettem do seznamu světového kulturního a přírodního dědictví.

⁹⁹ Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 16.

¹⁰⁰ Srov. Joura, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, s. 193.

¹⁰¹ Srov. Večeřová, P. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, s. 251-252.

¹⁰² Srov. Klenovský, J. *Židovské památky Třebíče*, s. 15.

6.3. Židovské muzeum

Dvoupodlažní stavba, sestávající ze dvou „bytových jednotek“, s číslem popisným 77 na Blahoslavově ulici – to je dnešní židovské muzeum. Veřejnosti zpřístupněno od poloviny února, nazváno podle původního majitele, který tento objekt postavil. Byl jím Seligmann Bauer a výstavba proběhla před rokem 1798.¹⁰³ Dům je situován vedle synagogy na parcele jako součást tzv. Španělovského pozemku. Jedná se o místo, pojímající kromě domu Bauera ještě další čtyři stavby a především pak Zadní synagogu.

Za pozornost jistě stojí zmíněný název Španělovský pozemek.

Během třicetileté války se od 30. let 17. století začali v Třebíči a jejím blízkém okolí objevovat lidé z různých vzdálených míst například z Polska nebo Ukrajiny. Mezi jmény jako Poláček, Krakauer apodob. se vyjímal ojedinelé příjmení Španěl či Španiel, vlastníci rozlehlý pozemek na Podklášteří od roku 1637.¹⁰⁴

Dodnes platí za nejzáhadnější, mimochodem asi také nejbohatší, postavu na Podklášteří. Přesně se neví, zda sem přišel opravdu ze Španělska. Také existuje řada spekulací, co ho mohlo nalákat přijít právě do Třebíče. Snad naděje na dobré obchody s císařskou armádou.

Objekt byl ve velmi špatném stavu. Vše změnil rok 2009. Byly zahájeny stavební úpravy, jejíž výdaje činily více než devět milion korun. Větší část hradila Evropská unie. Při úpravách byl zachován původní stav stavby, jako například jádro v barokním stylu.

Rekonstrukcí původního ženského vstupu na galerii došlo k obnovení propojení těchto dvou budov, což jim dodává na zvláštnosti.

Vchody do této expozice jsou tedy dva. Můžeme do ní vstoupit přímo z ulice nebo pak ze synagogy, přesněji z ženské galerie. Majitel musel propojení tolerovat, neboť měl uloženo od vrchnostenské kanceláře věčné břemeno. Nebylo tomu ale hned zpočátku. Původně klenuté schodiště s jeho domem spojeno nebylo. Konkrétnější informace výstavby nejsou bohužel známy.

¹⁰³ Srov. Fišer, R. *Třebíč osudy židovských domů*, s. 119.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 120.

Přízemí domu, bylo často uzpůsobeno dle potřeby pro provozování obchodnické činnosti¹⁰⁵. Vybavení jeho i celého domu je sestaveno z předmětů Fondu Třebíče, Muzea Vysočiny Třebíč. Byly pořízeny v různých starožitnostech, dále z Židovského muzea v Praze. Pochází i od mnoha sběratelů. Sběrka, trvala rok a je opravdu úctyhodná.

V přízemí domu se nachází vetešnictví (hokynářství). Sloužilo ke klasické činnosti bývalých židovských obyvatel ze 30. století minulého století. Obchod byl provozován na ulici a v domě bylo zboží pouze uskladněno- od toho název vetešnictví.

Místnost je navíc doplněna LCD obrazovkou. Návštěvník se může dozvědět některé bližší informace o zdejších bývalých obyvatelích.

V budoucnu zde plánují prodávat židovský chléb a jiné pečivo.

Přímo vedle obchodu je místnost, vybavena moderní kuchyní. Součástí jsou dvě oddělené linky, což umožňuje přípravu košer pokrmů. U příležitosti židovských svátků zde chystají zvát specialisty na přípravu židovských jídel, které posléze budou moci ochutnat návštěvníci zdejší expozice. Mezi dveřmi je umístěna tradiční mezuzá.¹⁰⁶

V prvním patře, můžeme spatřit typický byt nepřiliš majetné židovské rodiny v období první republiky. Nachází se zde židovská kuchyně a ložnice.¹⁰⁷

Ložnice následuje jako první místnost. Je situována hned u schodiště. Po vstupu do místnosti máme po levé straně umístěn devítiramenný svícen¹⁰⁸ mezi okny. Sloužil jako upomínka na znovuvysvěcení Chrámu po úspěšném Makabejském povstání. Nad postelí je obraz Jeruzaléma, nejvyšší svatosti. Nechybí zde ani Ketuba, jež je na okrajích zdobena rostlinným motivem. Vyniká na ní zobrazení vinné révy.

Můžeme nahlédnout i do soukromí osobních věcí. Konkrétně na základní druhy židovského oblečení.

V kuchyni je na stole umístěna chala neboli barches. Je ukryta pod sobotní pokrývkou. Vše působí dojmem, že se zde každou chvíli objeví majitelé a usednou společně k slavnostní večeři při příležitosti svátku Šabat.

Na stěně vedle kamen visí barevná litografie Mizrach (východ). Označuje směr, kterým se má věřící modlit, tedy směrem k Jeruzalému. Nalevo od okna je umístěn Amulet, pro ochranu domu a proti všem nemocem.

¹⁰⁵ Viz. Příloha IV. – Foto muzeum2

¹⁰⁶ Viz. Příloha VI. – Foto mezuzá

¹⁰⁷ Viz. Příloha III. – Foto muzeum

¹⁰⁸ Viz. Příloha IV. – Foto muzeum

Nachází se zde také potřeby pro přípravu typických židovských pokrmů.

V podkroví zdejšího domu je vybudován přednáškový sál pro čtyřicet lidí. Prolínají se zde původní stavební prvky s moderním vybavením, působí velmi vkusně. Je zde zavedena audiovizuální technika sloužící pro přednášky. Připraveno je i pásmo o životě židovských obyvatel v této čtvrti.

Lidé mají možnost se dozvědět o způsobu života a zvycích zaniklé židovské komunity.

Slavnostního otevření se zúčastnil také izraelský velvyslanec Jaakov Levy, vrchní zemský a pražský rabín Karol Sidon a předseda Židovské obce Brno Pavel Fried. Ročně navštíví bývalou Židovskou obec až 34 000 turistů.

Závěr

Vytlačování židovských obyvatel se již děje od pradávna. Ostatní je měli tzv. pod „kontrolou“ i co se týče náboženské otázky, ale žití na periferiích měst, oddělených od křesťanů neznamenal vždy zcela separovaný život. Spíše byl velmi relativní. Pro velkou část společnosti tvořila nezbytnou součást jejich života z různých možných důvodů. Ovšem je zřejmé, že převažovaly finanční záležitosti.

Jak jsme mohli vidět, podobný přístup se často odehrával i v Třebíči, kdy je z ryze pragmatických důvodů chránil panovník či jednotlivé vrchnosti

Sledovali jsme především historii Židů na Moravě, která se v určitých ohledech lišila od židovských obcí v ČR . Hlavní část byla zaměřena na výskyt Židů v Třebíči. především sledovat již zmíněné vztahy. Hlavním sledovaným problémem bylo utváření ghetta. Mohli jsme pozorovat židovskou komunitu s kulturou převážně městského charakteru, uzavřenou v křesťanské vesnici. Dosti dlouhý čas byla nucena přijímat tento venkovský způsob života. Byl spjat s řadou nepříjemných záležitostí, včetně robotních povinností po třicetileté válce. Židé se zpočátku 18. století z tohoto sevření vymanili, posléze však byli uzavřeni do ghetta.

Bohužel jde pouze jen o výsek časových a věcných dosud známých historických událostí..

Řada cenných zpráv dosud schází. „Obraz“ o židovských obyvatelích Podklášteří není dosud zcela odhalen. Mnoho otázek zůstává díky absenci pramenných informací nezodpovězených. Např. dodnes není zcela jasná původní polohu židovského sídliště.

Doufám, že se mi i přesto podařilo ukázat co možná nejpřesněji dlouhý, staletí trvající postup židovského sídliště, jak je zmíněno v úvodu. A nejen to.

Seznam použitých zdrojů

BARTUŠEK, A. *Metropole západní Moravy*, Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1959. ISBN - neuvedeno

FIŠER, R., Nováčková, E.; Sejbal, J. *Třebíč dějiny města I.*, Brno: Blok, 1978. ISBN - neuvedeno

FIŠER, R. *Bydlení v židovských domech*, Časopis Matice moravské roč. CXXIII/2004

FIŠER, R. *Třebíč osudy židovských domů*, Třebíč: Fibox, 2005. ISBN 80-85571-18-8

FIŠER, R. *Třebíč dějiny města I*, Brno:Blok. 1977.

FIŠER, R. *Západní Morava*, Brno:Kiramo. 2003. ISBN 80-7275-045-3

GREGOR, F. *Západní Morava*, Brno:Kiramo. 2001. ISBN 80 80-7275-019-4
Vlastivědný sborník ročník V

HAMÁČKOVÁ, V. *Hebrejské nápisy v zadní synagoze v Třebíči*, In *Židé a Morava*. Kroměříž:1998 s. 42-44

JANÁK, J. *Třebíč Dějiny města Třebíči II.*, Brno:Blok, 1981. ISBN – neuvedeno.

JENERÁL, E. *Moravskobudějovičtí židé*, Moravské Budějovice: „b.n.“, 1987

JIČÍNSKÝ, P *Příběhy slučování města Třebíče s podklášteřím a židovskou obcí*, Brno:Kiramo. 2001. ISBN 80 80-7275-019-4 Vlastivědný sborník ročník V

JOURA, J. *Procházky starou Třebíčí podruhé*, Třebíč:Amaprint Kerndl. 2006. ISBN – neuvedeno.

KLENOVSKÝ, J. *Židovské památky Třebíče*, Třebíč:Petit 1991. ISBN – neuvedeno

KUBEŠ, A. *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874.

MARADA, M. *Židovské obce na Moravě*, In *Židé a Morava*. Sborník konference konané v říjnu 1994 v Kroměříži,

NIKODÉM, V. *Dějiny města*, Třebíč 1931.

NOVÁČKOVÁ, E. *Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století*, In. *Židé a Morava*, Kroměříž 2001.

PAŘÍK, A. *Výzdoba zadní synagogy v Třebíči*, In *Židé a Morava*. Kroměříž,1998.

PĚKNÝ, T. *Historie židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 1993. ISBN 80-900895-4-2

SAMEŠ, V. *K revolučnímu roku 1848 v Třebíči* In Sameš, Vincenc (ed.): 1. ročenka musea a archivu Třebíči, Třebíč,1948.

SMUTNÝ, B. *Židovské obce na Moravě*. In *Židé a Morava*. Sborník konference konané v říjnu, 1994 v Kroměříži

ŠTINDL, M. *Židovská synagoga, – starost barokní Moravy*. In *Židé a Morava*, Kroměříž, 2004

VEČEŘOVÁ, P *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku* Praha:Olympia, 2009 ISBN 978-80-7376-142-4

Seznam příloh

Příloha I.	Foto Židovské brány
Příloha II.	Foto zadní synagoga
Příloha III.	Foto muzeum
Příloha IV.	Foto muzeum2
Příloha V.	Foto Židovská čtvrť
Příloha VI.	Foto mezuzá

Příloha I. – Foto Židovské brány

Obr. 1 – židovská brána

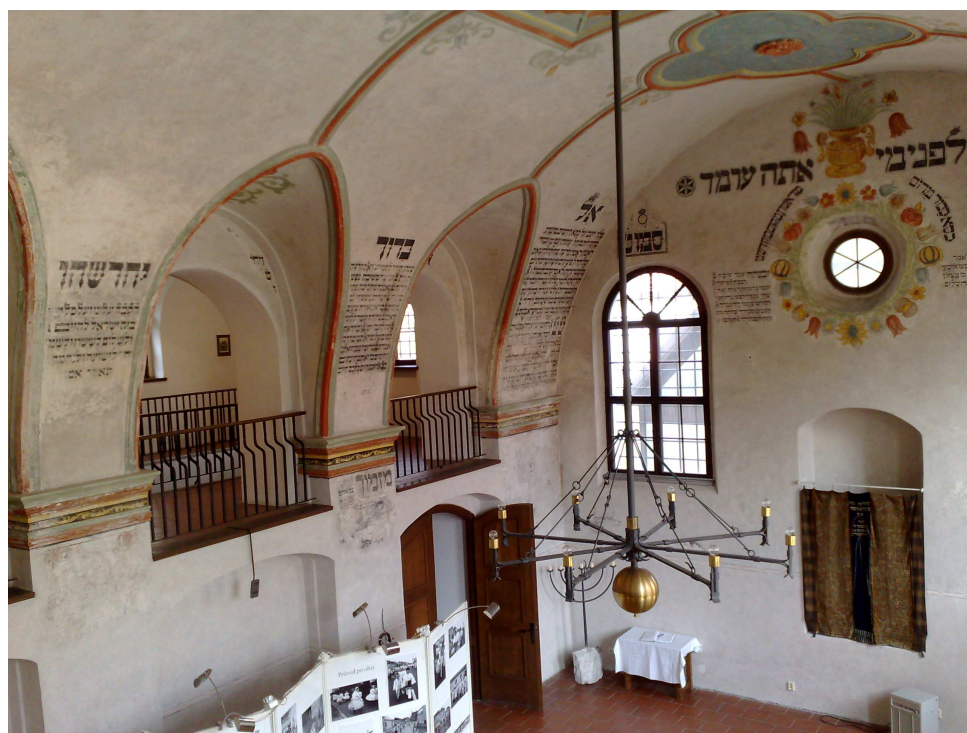
Židovskou bránu představoval rozlehlý domovní komplex v jihozápadním rohu ghetta, kterým procházel klenutý průchod. Tento židovský dům se jako jediný nacházel na samém rozhraní židovského a křesťanského prostředí¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Zdroj: <http://www.slavnevilky.cz/stavby/stavby-trebic/zidovska-brana>

Příloha II. – Foto Zadní synagoga

Obr. 2 – zadní synagoga¹¹⁰

Obr. 3 – zadní synagoga interiér¹¹¹

¹¹⁰ Zdroj: osobní archiv

¹¹¹ Zdroj: osobní archiv

Příloha III. – Foto muzeum

Obr. 4 – ložnice muzeum¹¹²

Obr. 5- jídelna muzeum¹¹³

¹¹² Zdroj: osobní archiv

¹¹³ Zdroj: osobní archiv

Příloha IV. – Foto muzeum2

Obr. 6 - židovský devítiramenný svícen¹¹⁴

Obr. 7 – židovský obchod¹¹⁵

¹¹⁴ Zdroj: osobní archiv

¹¹⁵ Zdroj: osobní archiv

Příloha V. – Židovská čtvrť

Obr. 8 – model ghetta¹¹⁶

Obr. 9 – Židovská čtvrť (dnes)¹¹⁷

¹¹⁶ Zdroj: osobní archiv

¹¹⁷ Zdroj: osobní archiv

Příloha VI. – Foto mezuzy

Obr. 10. mezuzá¹¹⁸

Mezuzá – je malá schránka, kterou Židé umísťujú na rám dverí ve svých domech. Schránka obsahuje pergamen s pasážemi z Tóry

¹¹⁸ Zdroj: osobní archiv

Abstrakt

Kračmarová, R. *Historie třebíčské židovské obce*. České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky.

Vedoucí práce: PhDr. Jan Samohýl, Th.D.

Klíčová slova: židovská obec, Židé, křesťané, Podklášteří, Morava, Třebíč, ghetto, Přední synagoga, Zadní synagoga, židovský hřbitov

Práce pojednává o historii Židů na našem území. Zpočátku je zaměřena na stručné dějiny Židů na Moravě, o jejich prvních zmínkách v této oblasti. Dále se okrajově věnuje popisu dějin Třebíče, především jeho vzniku, na kterém se podíleli dva Přemyslovci, Oldřich a Litolt. Poměrně brzy po založení Třebíče můžeme sledovat příchod Židů do města a jejich zdejší usazení. Popisuje jejich vztahy mezi různými panovníky, měšťany, zaměřuje se i na způsob obživy. V druhé fázi jejich usazování ve městě, se převážně seskupovali na břehu řeky Jihlavy mezi křesťanské obyvatele. Od nich postupně kupovali domy a časem vzniklo Židovské město, které v roce 1723 vyústilo v ghetto. Fungovalo více než jedno století, až do roku 1848. Po zrovnoprávnění začali ghetto postupně opouštět. Poslední část se zmiňuje o židovských památkách.

Abstract

The history of Jewish congregation in Třebíč

Keywords: Jewish congregation, Jews, Christians, Podklášteří, Moravia, Třebíč, Jewry, Front synagogue, Rear synagogue, Jewish cemetery

The work deals with the history of Jews in our territory. At the beginning the work generally targets the brief history of Jews in Moravia and their first mention in this area. Then it marginally attends to the description of history of Třebíč, particularly its foundation in which Oldřich and Litolt, the two representatives of the dynasty of Přemyslovci, were concerned. Soon after the foundation of the town Třebíč we can trace the coming of Jews and their settling here. It describes the relationships between various monarchs, fellow citizens, it also focuses on their way of living. In the second period of the settling in the town the Jews group along the river Jihlava among the Christian citizens and they gradually buy up their houses. In the course of time the Jewish town came into being which ended in the Jewry in 1723 and functioned for more than a hundred years until 1848 when, after their emancipation, the Jews started gradually leaving the Jewry. The last part deals with the Jewish landmarks.